

SCHIȚĂ ASUPRA VIEȚII ȘI SCRIERILOR LUI PAUL RICOEUR

TEODOR VIDAM

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
vidamcluj@yahoo.com

MARIUS POP

Universitatea Tehnică din Cluj Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
popmarius87@yahoo.com

Title: “Sketch on Paul Ricoeur’s life and writings”

Abstract: This study engages into a wider reflection about Paul Ricoeur. Undoubtedly, he is a remarkable personality of thought and spiritual life, being known as the “philosopher of obedience”. On the one hand, the novelty of his thinking lies in the narrative identity, in the dissociation between the same and the ipseity, diachronic and synchronic, between the *socius* and the *neighbor*. On the other hand, he reveals us a „*modus vivendi*”, between the rational-philosophical rigor and the Protestant religious beliefs, with regard to the depths of the confrontation between desire and choice, between understanding and explaining, between universal and singular. Nevertheless, his panoramic view of life departs from the complexity of life, from existentialism, as a radical opposition between the being itself and the being for itself or the self. As a conclusion, throughtout Paul Ricoeur’s domains - philosophy and religion- physical and psychological integrity implies by analogy a moral integrity.

Keywords: *Paul Ricoeur; biographical sketch; the narrative identity; phenomenological hermeneutics; existentialism;*

Introducere

Paul Ricoeur e un filosof a cărui polivalență identitară prinde contur prin descifrarea pluralității orientărilor celorlalți. Viața sa apare ca un cumul de activități prin care identitatea devine plurală, iar însușirile sale se revigorează în mod unitar ca o coerență prin care rezervele potențialităților sale devin operă. Indiscutabil, avem de-a face cu o personalitatea marcantă a gândirii și a vieții spirituale din secolul XX. Aportul filosofic covârșitor și copleșitor se leagă de prestația a două logici: una *diacronică*, care explorează și descifrează, explică și prelucrează printr-o

deschidere sub formă de buclă; cealaltă logică *sincronică* care restituie contextul intelectual.

Poate nu întâmplător a fost numit apostolul Pavel al filosofiei europene din secolul XX¹. Pe parcursul întregii sale vieți a dat dovadă de o excepțională receptivitate față de majoritatea orientărilor filosofice incluse în cuprinsul vieții spirituale a secolului al XX-lea. În același timp, putem considera generozitatea și onestitatea sa intelectuală unanim recunoscută. Aceste calități intelectuale fac din el *un filosof al ascultării*, capabil de a se confrunta cu problemele majore ale epocii sale. Ca atare, gândirea sa este traversată de marile brazde ale existențialismului, structuralismului, psihanalizei, filosofiei limbajului, a deschiderii către dialog și acțiune.

În mod eronat, anumiți exegeți observă în versiunea sa filosofică un anumit ecumenism - o reconciliere a ireconciliabilelor - ca și cum ar fi posibilă o pacificare a gândirii². Noutatea gândirii sale rezidă în identitatea narativă, în disocierea între același și ipseitate, diacronic și sincron și așa mai departe. Poverile tragice ale gândirii sale nu sunt puține. Ele se leagă de dezvăluirea dimensiunii prezente și acțiunii răului, a opoziției dintre vinovăție sau culpabilitate, în și față de ființările autentice și demne, înspre care se centrează pe orizontul nostru de așteptare: „Întreaga istorie a filosofiei este deci mobilizată de Ricoeur, pentru a nu exista veritabilă tăietură între un înainte și un după”³.

De pe o poziție post-husserliană, el vrea să concilieze universalismul kantian cu o singularitate aristotelică. Întregul său travaliu intelectual este caracterizat de efortul de a elabora și întemeia o construcție coerentă ultimă a unei ontologii a acțiunii, adică el ne propune un <<modus vivendi>> între rigoarea rațional-filosofică și convingerile religioase protestante. Această tensiune îl conduce la limitele agnosticismului.

Amprenta valorică inconfundabilă a lui P. Ricoeur rămâne aceea a sintagmei de filosof al ascultării, întrucât, fără acest prim pas, receptarea, deslușirea, adică înțelegerea și explicația nu sunt posibile, după cum nu putem dispune de bucuriile satisfacțiilor intelectuale cele mai profunde. P. Ricoeur ilustrează pasiunea trăită ca miză în istorie, miză marcată de valori și sensuri, de ierarhia acestora, nicidecum de scopuri idolatre.

Paul Ricoeur a fost născut în 27 februarie 1913 și a murit în data de 20 mai 2005. Tatăl său fost profesor de engleză, iar mama sa Florentina moare la scurt timp după nașterea sa. În 1915, în timpul Primului Război Mondial moare și tatăl său, astfel la o vârstă fragedă el rămâne orfan, fiind supravegheat de sora sa mai mare, ajutat de bunicii paterni și de mătușa sa Odette. El trece prin calvarul celor două războaie mondiale, iar maturizarea sa psihointelectuală e marcată de cei 6 ani de prizonierat. Formarea edificiului său filosofic se constituie treptat, pornind de la contactul cu opera lui G. Marcel, iar ulterior cu aceea a lui Meaurlo-

¹ Anumite idei din acest studiu se regăsesc și în Teodor VIDAM, „Eseuri etice”, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2018, p. 128.

² *Ibidem*, p.128.

³ Franci Dosse, *Paul Ricoeur: Les sens d' un vie*, Edition La Decouverte, Paris XIII, 1977, p. 12.

Ponty. Neputând fi de partea celor care l-au trădat pe Iisus, tema promisiunii constituie un prilej de reflecție pe tot parcursul vieții sale. De la bun început, P. Ricoeur e convins de fragilitatea condiției umane. Condițiile concrete ale întrupării vieții noastre nu ne scutesc de precaritățile acesteia, limite și limitări din care decurge răul sub fețele sale multiple.

Personalismul profesat de E. Mounier se definește prin cinci acte: „ieșirea din sine, a înțelege, a se întemeia pe sine pentru a asigura destinul său, a da confrom forței vi elanul personal, a fi fidel ție însuși”⁴. Multe din temele lui P. Ricoeur își găsesc aici o sursă primă. Momentul important este sublimarea materiei brute, a dorințelor în alegeri preferabile, ulterior, discernerea între rău și mai puțin rău pentru ca, ajuns în pragul deciziei, detașarea binelui de rău să aibă loc într-o manieră categorică.

În anii studenției, E. Mounier a fost pentru Ricoeur un director de conștiință, iar pentru ceilalți studenți principala miză a constituirii în categoria intelectualilor creștini. Creștinismul susține prin Iisus că noi suntem în această lume, dar nu suntem a acestei lumi. Se face apel la vocația fiecărui individ. În cursul de psihologie, elaborat de P. Ricoeur, avem în primul rând, un demers descriptiv-explicativ, caracterizat printr-o tensiune fenomenologică. În al doilea rând, avem de-a face cu o perioadă critică de sorginte kantiană, perioadă critic-constructivă pentru ca finalmente să avem de-a face cu o sinteză a semnificațiilor. Împletirea intimă dintre rostire, gândire și facere are nevoie și de memorie, dar și de atenție și de imaginație.

Cursul despre imaginație este elocvent. Prima parte e pur-descriptivă. El pleacă de la nivelul inferior, acela al iluzorului, ca funcție a imaginației delirante, marcat deopotrivă de confuzii și fascinație. Aceasta este faza incubației. Cel de-al doilea nivel situează imaginația în serviciul dorinței, a fricii, a griji în accepțiune hedggeriană: aceasta este imaginația anticipativă. Prin cel de-al treilea nivel, imaginația devine reproductivă și se desfășoară în simbolism și contemplație. La nivelul patru avem de-a face cu imaginația creatoare, care utilizează realul ca mediere în împlinirea unui proiect. Ea depinde de ceea ce concepem, de ceea ce producem și de ceea ce iubim.

După Ricoeur, existențialismul prezintă o opoziție radicală: aceea a ființei în sine și a ființei pentru sine. El încearcă să readucă pe ultima ființa pentru sine la existența opacă a ființei în sine. Argumente precum existența precede esența, neantul ca parte activă a ființei confirmă după J-Paul Sartre că omul este condamnat la libertate. Existența în sine e masivă, e compactă, e opacă. Constituirea ființei umane este un epifenomen, o ființă provizorie trecătoare, consistentă. Existența în totalitatea sa este supusă tentației de a reduce ființa pentru sine la existența în sine. Aneantizarea ființei umane e sfârșitul tragic, inconsistența în lume și caracterul provizoriu al vieții umane. Existențialismul, cu excepția lui A. Camus, care valorifică vocația prometeică a insului uman prin mitul lui „Sissif” și „Omul revoltat” evită etica ambiguității propusă de Simone de Bouvaire.

Lacuna esențială a proiectului heideggerian și a celui sartrian este abstența eticii, de aici actul refuzului, a indiferenței, a neputinței, într-un cuvânt aneantizarea

⁴ E. Mounier, *Le Personalisme*, P.U.F., Paris, 1949, p. 345.

ca replică stearpă. A fi pentru Gabriel Marcel înseamnă a fi cu ceilalți și pentru ceilalți și nicidecum supoziția sartriană potrivit căreia „infernul sunt ceilalți”. Aspiratia înspre neant nu este altceva decât drumul către moarte a lui Heidegger <<zein zum TODE>> este o cădere în nimicnicie.

Ricoeur găsește la cei doi filosofi, Gabriel Marcel și K. Jaspers, miza punerii reciproce a crezului filosofic și a celui religios. Pentru Gabriel Marcel sintagma <<eu cred>> e un raport cu sintagma <<eu exist>>. Filosofia nu se poate rezuma la a fi dincoace de experiență, într-o regiune infra-umană, ci ea este o cunoaștere împreună cu viziunea creștină. Pentru G. Marcel filosofia și religia creștină sunt termeni omonimi în jurul misterului, iar pentru K. Jasper există o confruntare deschisă între cei doi termeni, întrucât un dialog aprofundat despre un Dumnezeu ascuns duce la o libertate și responsabilitate sporită din partea omului.

Dacă acceptăm moartea ca neant, consideră K. Jaspers, tocmai în acest punct ea trebuie depășită. Confruntarea cu această limită ne poate absolvi de precarități și ne deschide orizontul de așteptare înspre absolut. Pe acest aliniament Ricoeur descoperă la Kierkegaard nu numai faptul că i se opune lui Hegel, ca și creator de sistem, ci el descoperă la acesta reflecția centrată asupra limitelor dându-i păcatului o dimensiune cristică. Comunicarea ne permite să rezistăm totalizării și prunumelor impersonale, precum „se zice”. Comunicare implică deopotrivă solitudine și sollicitudine.

Elaborarea unei etici pentru care pledează Ricoeur, Heidegger o face imposibilă prin ontologia sa de o densitate năucitoare, datorită facticității. Intervenția lingvisticii în câmpul reflecției filosofice urmărește în mod sistematic descifrarea diferitelor nivele de limbaj. Ricoeur este conștient că prin traversarea experienței răvășitoare a nazismului și a comunismului nu înseamnă să întoarcem spatele politicului. Căci se impune o reglementare între principalele componente ale vieții social-istorice: viața economică, juridico-politică și prospectarea viitorului.

Prin urmare, se poate gândi după Auschwitz, dar în mod diferit. Într-un fel sau altul, avem nevoie de o vigilență stăruitoare, de o atenție care să prevină excesele răului. Ricoeur nu s-a îndoit de necesitatea convingerilor religioase în pofida loviturilor nedrepte, care pot surveni pe neașteptate. Sacrul a constituit o instanță ultimă la care Ricoeur în calitate de creștin protestant face apel ca și punct de sprijin. În acest context ideatic, specificăm următoarele: întreaga tematică calvinistă a greșelii, a murdăriei și păcatului, a experienței răului sunt relansate de Paul Ricoeur după război; el s-a opus în schimb urii generate de către acesta, precum și deznădejdi exagrate; el ia parte lui Luther pentru credința vie, pronunțându-se contra indulgențelor ca mijloc de răscumpărare.

Sentimentul vinovăției este întreținut de societatea occidentală, în așa măsură încât el a ajuns una din maladiile congenitale ale creștinismului. Opera lui Freud participă la cultivarea unui asemenea climat. Este dificil să facem distincție între greșeala vinovată și aceea nevinovată sau inocentă. Ricoeur caută să descifreze registrul vast al sentimentelor pe urmele lui M. Scheller. Existențialismul a pus accentul pe libertate, personalismul pe grija de a defini și exersa deplasarea punctelor de reflecție, de la libertate la valorile istorice.

Cuvântul devansează orice gest, el are capacitatea de a semnifica. El este înțelesul a ceea ce este de făcut. Putem vorbi despre valorile civilizatorii create în principalele domenii ale activității economice, fără să cădem în mercantilism sau pragmatism. Ele implică o luptă pentru raționalizare și umanizare. E nevoie de o tutelare și călăuzire, de distanța critică pertinentă a unei etici, care să pună accentul pe eficacitatea actelor și nu să zăbovim asupra intenției inimii în mod inutil.

Ricoeur dezvăluie insuficiența decalogului pentru construcția unei lumi mai bune, de factură morală. El critică tendința de a se replea asupra unei vieți personale fără să ținem seama de modul de organizare și funcționare a comunităților umane, pe baza unei comunicări transpersonale, care să facă posibilă comuniunea de convingeri, idealuri, valori, cu alte cuvinte un patrimoniu spiritual, de apărut, de profesat și promovat. O guvernare democratică trebuie să evite orice derapaje între extrema dreaptă sau stângă. Revine creștinilor să lucreze împreună cu necredincioșii, să găsească valori în comun cu celelalte religii, să cultive toleranța între limite rezonabile. Ricoeur, pe urmele confruntării și complementarității dintre gândirea etică a lui Aristotel și Kant, încearcă să deslușească printr-o filiație ideatică proprie necesitatea reurcării de la ontologie la etică.

Replierea gândirii asupra ei însăși după prelucrarea datelor experienței nemijlocite și a celei mijlocite aduc la lumină registrul trăirilor psihice emoționale și afective, precum și registrul volițiilor a căror partitură circumscrie înființarea, însuflețirea, care întrețin și mențin volițiile, voitorul și voitul, care împreunate într-o singură ființă definește voința. La rândul său, conștiința este incapabilă de a se face transparentă ei însăși prin travaliul intelectual, prilejuit de percepție, de reprezentare, de pricepere și intuiție. Nu excludem substratul innăscut al percepției și a apercepției care la rândul lor implică prospecția și introspecția.

P. Ricoeur la răspântia marilor confruntări filosofice

Prima aserțiune veridică despre ființa umană dincolo de paradoxurile logice este neîndoielnic aceea că ea reprezintă o „unitas multiplex” prin integritatea corporeității, prin sinele de nedezmîntit al psihismului uman, prin ipostazele eului (de moment imaginar, socializat), prin interpotențarea dintre rațiunea teoretică, practică și speculativă. Unitatea nu este un termen final în istorie, unitatea încă nu s-a împlinit. Devenirea este fără sfârșit. Conform gândirii dialectice nu suntem prinși într-o mișcare repetitivă sau circulară. Organizarea și stratificarea comunităților naționale pe baza raționalității economice este o necesitate de neocolit. Problema centrală a politicii e problema libertății. Care drepturi le recunoaștem ca fiind legitime? Care se întemeiază pe raționalitatea sau pe limitarea pasiunilor puterii? La aceste întrebări cardinale încearcă să răspundă P. Ricoeur în cartea sa *Istorie și adevăr*. Conceptul de autoritate s-a realizat la Roma prin Caesar și nu în elada clasică. El răspunde caracterului tranzitoriu și efemer al puterii politice, încercând să se înscrie în durabilitate și să-i dea o legitimitate orecare. Autoritatea se prezintă prin ceea ce Ricoeur numește identitatea narativă. Acțiunea istorică, după Hannah Arendt, se manifestă pentru a nu uita evenimentele memorabile pentru a fi povestită

și pentru a ne lupta contra uitării. Și totuși, finalmente Hannah Arendt recunoaște „sensul unei acțiuni nu este revelat decât atunci când acțiunea însăși este luminată prin scop și a devenit o istorie relatată”⁵. Statul modern e preocupat de lupta pentru stăpânirea naturii și de utilizarea din ce în ce mai mult a rațiunii calculatoare. Ca atare, după Paul Ricoeur, individul sau persoana este profund nemulțumită în societatea actuală. La originea acestor nemulțumiri, se află dificultățile sporite în a desluși problema sensului, ambiguitățile și opacitățile din ce în ce mai numeroase.

Preocupat de elaborarea unor filosofii morale a acțiunii, Ricoeur subliniază necesitatea substituirii cuplului formă-putere prin dubletul putere-act, care izvorăște din însăși afirmația neliniștii ontologice. El propune o reurcare de la ontologie la etică ținând seama de confruntarea dintre deontologia kantiană și funcția de teleologică propusă de Aristotel. Kant definește conținutul moralității prin generarea acesteia datorită intercondiționării dintre datorii și drepturi, fapt care duce la constituirea formalismului kantian vizat de Schiller, pe când Aristotel prin funcția teleologică cauzată de *entelehie* (finalitate internă) sesizează direcțiile principale de evoluție și dezvoltare în domeniile activității umane.

Termenul de putere incumbă deopotrivă pe a putea și a vrea, iar actul propriu oricărui comportament uman pornește de la aceste două rădăcini. Ricoeur vizează întotdeauna proiectul ființării în ansamblu, dezicându-se de individualismul existențialist. El îl critică pe Heidegger care se pronunță pentru cultura elitelor, fără să accepte mediocritatea sau o subcultură omonimă. El susține o cultură generală care să reziste împotriva tehnologiilor sofisticate și a rațiunii calculatoare. Etica și politica trebuie să-și păstreze funcțiilor lor distincte în mod complementar, fără să acceptăm o subordonare nelegitimă.

Nu e cazul să practicăm nici moralismul, nici politicianismul. E necesar să ne cadă solzii de pe ochi, ca să putem vedea limpede la ce să ne așteptăm dacă aplicăm anumite strategii. Bineînțeles, universul cultural și mental contemporan este altul decât cel al epocii *Bibliei*, iar însușirea mesajului evangheliilor necesită o demitologizare, o menținere critică a credinței față de religie. Dezicându-ne de gânditorii suspiciunii, <<Marx, Nietzsche, Freud>>, supunându-i unei critici pertinente travaliul nostru intelectual caută o paradigmă critic-constructivă și nicidecum una deconstructivă, adică să fim în ton cu moda.

El preferă să tacă referitor la adeziunea sa față de protestantism. Prin lucrările sale „Philosophie de la volonté” și „Finitude et culpabilité” trece de la o fenomenologie eidetică, la o fenomenologie hermeneutică. La sfârșitul anilor ‘50, P. Ricoeur participă la ceea ce se numește <<Linguistic turn>> sau în franceză mutația marilor promisiuni. Practic, el examinează principalele orientări ale secolului XX punctând aliniamentele esențiale ale acestora, fapt care îi asigură o formație filosofică de factură enciclopedică.

Studiul fenomenologiei hermeneutice, la P. Ricoeur, se caracterizează printr-o aprofundare a simbolului. Metamorfoza acestuia trece prin trei etape : a) prima etapă cea comună și familiară, pe care Mircea Eliade o numește ca fiind una a

⁵ Hannah Arendt, *Vies politiques*, Gallimard, Paris, 1974, p. 31.

totalității omogene ; b) a doua etapă este aceea numită a cercului hermeneutic, adică pentru a înțelege trebuie să crezi sau invers ; c) în fine, a treia etapă, după trecerea de la *mytos* la *logos* dezvăluim nota lor comună legată de sunete în calitate de foneme și morfeme.

Simbolul permite împreunarea intimă dintre zicere și gândire. Filosoful se folosește de simbol ca detector al realității. Sfinxul ca suprapunere parțial între trei imagini: (față umană, corp leonim și aripi de vultur) este un simbol care și-a păstrat încărcătura enigmatică până în prezent. Ricoeur s-a folosit și de simboluri pentru a sesiza fețele multiple ale prezenței și acțiunii răului. Atât binele, cât și răul nu pot fi definite ca valori în sine. Este clar că pe lângă situații enigmatice și echivoce la apariția și manifestarea relilor și fărădelegilor, o contribuție însemnată a avut *liberul-arbitru*. Este greșit să substituim eul prin conștiința care reprezintă etajul superior al ipostazelor acestuia. După cum nu putem admite un raport de echivalență între păcat și greșeală, întrucât orice păcat e o greșeală, dar nu orice greșeală e un păcat.

Ricoeur observă în intuiție originea comună a proiectelor profesate de Husserl și Freud: amândoi au fost influențați de Brentano. Pentru Freud, sinele se caracterizează prin trei nivele (inconștient, preconștient și conștient). Pentru Lacan inconștientul se structurează asemeni unui limbaj adăpostind adevăruri ascunse față de conștiință. Ricoeur refuză orice interpretare denaturată a sinelui pe și la cele trei nivele. El recunoaște pe lângă inconștientul personal și pe cel colectiv ale cărui profunzimi abisale conțin arhetipuri.

Nu se poate reduce inconștientul la ceea ce se știe despre conștiință. Tensiunea ființei finite e prinsă între <<arhe>> și <<telos>>. Prin celălalt înțeles ca alteritate ce provine din latinescul <<altera pars>> ce se admite integritatea corporală și psihică a celuilalt cu calitățile și defectele implicate, geno și fenotipic. Altul este altcineva și același. Problema încrucișării între ipseitate și alteritate, între realitatea proprie de sine însăși și celălalt care poate fi altceva sau altcineva constituie un nod dialectic indisociabil. Ca atare, în și față de existențialism, structuralismul vine cu lămuriri și clarificări însemnate în antropologie, psihanaliză, lingvistică etc. Ricoeur consideră că acestea ne ajută să înțelegem complexitatea formațiilor de real deopotrivă din lumea anorganică și cea organică.

Contrarul păcatului nu este moralitatea, ci credința susține Ricoeur, în lucrarea „Conflictul interpretărilor”. Căci <<kerigma>> înseamnă după Apostolul Ioan cuvântul care a fost făcut carne. El devine moment istoric. Tensiunea proprie credinței într-un *cogito* autonom este dovada fricii de Dumnezeu ca început al înțelepciunii. Mărturisim în sinea noastră cunoașterea și recunoașterea unei instanțe superioare. De altfel, numirea acesteia este o problemă majoră ce se intercalează între filosofie și teologie.

Numirea lui Dumnezeu se deschide asupra polifoniei biblice, „aceasta aparține hermeneuticii, căci faptul de a numi pe Dumnezeu trimite la un acolo din experiența trecută depozitată în limbaj”⁶. Numirea lui Dumnezeu revine

⁶ Francis Dosse, *Paul Ricoeur: Les sens d'une vie*, Ed. La decovert, Paris XIII, 1997, p. 409.

de a pune problema într-o manieră exhaustivă pe diferite registre nelimitate, aceasta deoarece de nume și caracterul său nenumărabil împiedică ca Dumnezeu să devină idol.

Dacă relațiile interpersonale pun problema libertății și a exercițiului responsabilității, relațiile instituționalizate vin să circumscrie zona a ceea ce e interzis, a ceea ce este obligatoriu și a ceea ce este permis. Deloc întâmplător, Alain Touraine îl consideră pe Ricoeur ca figura suferindă a unei culturi politice. Parcurgând arhiva manuscriselor lui Husserl, Ricoeur caută transparență, imediatitatea, calea scurtă, adică informația ei esențială. În urma unei asemenea travaliu intelectual, Ricoeur se delimitează de unele manifestări exagerate ale lui Husserl referitor la puterea structurii cogito-ului cartezian.

Pentru a dezvălui egoitatea ca substrat liminar al sinelui, ca intenționalitate intuită propusă de F. Brentano, Husserl ne dezvăluie întreg complex al conștiinței, structura sa noetico-noematică achiziție recunoscută de H. Ey în remarcabila sa carte „La conscience”. Eliberarea de egoitate și accederea treptată înspre o teorie a empatiei reprezintă caracterul cel mai însemnat al intersubiectivității deslușit de Husserl. În acest context ideatic, Ricoeur evită negarea subiectului prin afirmarea în comunitarul marcat de istoricitate.

O primă coordonată a edificiului filosofic elaborat de Ricoeur se bazează pe legea ascultării, pe receptivitatea față de spusa celorlalți, pe însușirea temeinică a înțelepciunii anterioare. El și-a temperat, astfel, firea rebelă, fiind în primul rând filosof și în al doilea rând intelectual creștin de orientare protestantă, cu antene fine și în celelalte domenii limitrofe. El a fost angajat în confruntările filosofice majore ale secolului al XX-lea. Aceste confruntări au avut ca efect deschiderea lui Ricoeur înspre modernitate confruntându-se cu existențialismul, personalismul, structuralismul lui C. Levi-Strausse și cu cel Althusseriano-lacanian.

Gândirea sa e marcată de rigoarea argumentelor, fapt care revendică o participare și integrare liberă. În același timp, traseul gândirii sale e susceptibil de coerență, capabil de a reordona sensul pentru a ne justifica demersurile noastre reale. Oarecum, el ne impune tacit că pulsația dintre unul și multiplul e în interiorul spiritului. Ca atare, la fel ar trebui să procedăm pe plan teologic pornind de la spiritual-sfânt, care articulează întregul, punctul focal de la care toare razele se dispensează. Spiritul e unul fără să știm de unde bate vântul.

Moștenitor vrednic și demn a lui Kant, Ricoeur reia la sfârșitul lucrării sale „Simbolica răului” ideea că simbolul dă de gândit. El exprimă profunzimea sinelui, deschide conștiința înspre ceea ce e indicibil. Aflarea pe care, excursul unei vieți, curgerea ei insesizabilă îl intrigă pe Ricoeur, fără să renunțe la căutarea mizelor vieții și acțiunii, fără să cedeze în fața relativizmului valoric. Demersul său reiese în evidență prin trilogia sa (*Metafora vie, Timp și povestire, Istorie și adevăr*), care este o formă de răspuns la lucrarea lui Heidegger, *Sein und zeit* publicată în 1927.

Timpul nu devine uman decât atunci când este articulat narativ. Ceea ce ne caracterizează este <<hybris-ul>> amestecul de porniri contradictorii, sinele

complex și nelămurit în mod suficient. Aderența la cursul istoriei, fie în amonte, fie în aval, ciconirea dintre limitări și limite, într-un cuvânt de obstacole, nu trebuie să ne ducă la ideea eludării unității istoriei, ci să scoată în relief misterul temporal. Istoria nu trebuie să servească la cauționarea clar-obscurantismului.

Proiectul hermeneutic își propune să investească între doi poli, între familiaritate și ciudățenie, fapt care constituie tradiția. Este clar că timpul nu e mișcare, dar nici nu există fără mișcare. Paradoxul este că trecutul nu este, iar viitorul nu există încă, adică suntem incluși în prezent. Trecutul prezentului este memoria, prezentul prezentului este imediatitatea, iar viitorul este orizont de așteptare. Prezentul înglobează memoria lucrurilor trecute, trăiește în intuiția imediatității și se proiectează în și față de viitor. Narațiunea constituie deci o mediere indispensabilă pentru a face operă istorică, pentru a desluși experiența spațio-temporală, narațiunea înseamnă în primul rând a relata ceea ce se întâmplă. În al doilea rând, a povesti înseamnă a trimite la caracterul dialogic.

Chiar dacă <<simbolul dă de gândit>> aceasta nu înseamnă a ne pierde într-o pădure de simboluri, în maniera lui E. Cassirer. La rândul său, Roland Barthes susține că faptul nu este niciodată decât o existență lingvistică, ceea ce nu înseamnă să ne pierdem într-un lan de semne și indicii fără să vizăm într-un fel traseul sistemului referențial. Procesul istoric nu se limitează la dimensiunea simbolică sau discursivă, ci el este un câmp de posibilități înfăptuite. Ricoeur resemnifică istoria. Istoricitatea necesită coabitarea nivelului acțiunii cu cel al realității a ceea ce se întâmplă, fapt prin care dispunem de mărturii și dovezi practice.

Precum Ullise, Ricoeur a străbătut oceanul semnificațiilor europene de la funcția teleologică a lui Aristotel, la funcția deontologică a lui Kant. Preocuparea centrală de-a lungul elaborării operei sale monumentale a fost distingerea răului, a însușirilor și manifestărilor acestuia. De aici, dârzenia de care a dat dovadă în a înțelege și explica rădăcinile răului (inconștiența și nesăbuința) și manifestările acestuia în timpul celor două războaie mondiale. El explorează asupra a tot ce înseamnă <<germenii răului >>, de la păcatul originar la victima nevinovată Iov. Pe bună dreptate, concluziona : „nu accedem să circumscriem răul în scheme explicative”. Rezistența insolentă a răului ia din capacitatea puterii de a acționa și perfecționa a ființei umane. Tragicul e o condiție a vieții, întrucât nu accedem să asanăm sau să reducem sursele răului.

Ricoeur situează tragicul pe două axe : una a sinelui care conține o realitatea proprie ireductibilă și alta a istoricității legată de suferință și calamitățile naturale sau social istorice. Anitgonă care cade victimă coliziunii dintre oridinea civilă și cea sacră sau divină, iar Iov suferă fiind condamnat pe nedrept. Transmutația care poate avea loc în planul vieții instituționalizate, trecerea de la starea de culpabilitate la aceea de normalitate sau capabilitate, toate aceste primeniri morale nu pot avea loc fără efort și sacrificii.

Viziunea panoramică asupra vieții actuale

„Întreaga istorie a filosofiei este deci mobilizată de Ricoeur pentru a nu exista veritabila tăierută între înainte și un după”⁷. Existențialismul pleacă de la opoziția radicală dintre ființa în sine și ființa pentru sine sau sinele. Prima este opacă, compactă, omogenă, iar cea a sinelui proprie ființei umane reprezintă șansa noastră de a aspira la libertate, dar este ceva insignifiant, deoarece este un epifenomen copleșit de ființa în sine, fiind redus la anihilare, la aneantizare. Dar personalismul nu acceptă această ruptură. Căci, viața nu a apărut în niciun laborator, nici înființarea, nici însuflețirea. Complexificarea ei se leagă de evoluția psihismului uman, de procesul celebralizării, de senzații și percepții care trec de la percepere, la pricepere prin imagini și reprezentări, căci, lacuna majoră a proiectului heideggerian este absența eticii și a istoriei. Ricoeur în acest context ideatic, circumscrie greșelile, tipologia vinovățiilor, într-un cuvânt culpabilitatea de sorginte calvinistă, dar este de partea lui Luther întrucât credința vie nu are preț, iar actele de vinovăție nu pot fi răscumpărate prin indulgențe. Ricoeur ne dezvăluie insuficiența decalogului pentru a ne perfecționa și pentru a face o lume mai bună. Nu este acceptabil să ne centrăm asupra vieții personale fără să ținem seama de organizarea și funcționarea comunităților umane.

O guvernare democratică trebuie să evite orice derapaj înspre extrema dreaptă sau stângă. Revine în parte intelectualilor creștini să coopereze cu necredinșii, să găsească valori în comun cu celelalte religii, să cultive toleranța în limite rezonabile. Ricoeur deștelenește traseele ascensiunii dinspre ontologie înspre etică, depășindu-i deopotrivă pe Husserl și Heidegger.

Pornind de la înființare și însuflețire ca *impetus* sau elan vital al ființei umane finite, în interpretarea lui Aristotel și de la universalismul profesat de Kant, el explică trecerea de la agent la persoană sau ființă morală decelabilă în versiunea lui M. Shiller. Replierea gândirii asupra ei însăși după prelucrarea datelor experienței nemijlocite și a celei mijlocite pun în lumină registrul vast a trăirilor psihice (de la pudoare la empatie). Activismul uman are la baza intenționalitatea sub forma tendințelor involuntare și a celor voluntare, a căror vârf de lance îl reprezintă replierea gândirii asupra ei însăși.

Organizarea și funcționarea comunităților umane pe baza raționalității economice este o necesitate de neocolit problema centrală a politicului și moralei este problema libertății, a drepturilor pe care le dobândim și le exercităm în mod legitim. Acesta e mesajul ideatic pe care Ricoeur ni-l comunică în cartea sa „Istorie și adevăr”. Preocupat de elaborarea unei filosofii morale a acțiunii, Ricoeur propune substituirea dubletului formă-putere, cu dubletul putere-act care izvorăște din însăși afirmarea neliniștii ontologice. Termenul de putere implică deopotrivă pe a putea și a vrea, iar actul propriu oricărui comportament uman pornește de la aceste două rădăcini. Nu e cazul să alunecăm nici în moralism, nici în politicianism. E necesar, în schimb, să ne cadă solzii de pe ochi ca să putem vedea limpede și să aplicăm anumite strategii. Bineînțeles universul cultural și mental contemporan este altul decât cel al *Bibliei*, iar însușirea mesajului evangheliilor necesită o demitologizare,

⁷ *Ibidem*, p. 12.

o însușire critică a credinței comparative cu cel al cunoașterii științifice. Ricoeur preferă să păstreze tăcerea referitor la adeziunea sa față de Protestantism. Lui îi aparține lucrarea de referință „La școala fenomenologiei” ceea ce îi asigură o formație filosofică de factură enciclopedică. El preia din mers unele idei practicate de Mircea Eliade despre simbol sau cele a lui Paul Tillich. Este eronat să admitem un raport de echivalență între păcat și greșeală întrucât orice păcat e o greșeală, dar nu orice greșeală e păcat. Lucrarea „Tu însuți ca un altul” implică multe simboluri și sensuri. Pe altul îl putem trata ca integritate corporală și psihică, îl putem trata ca pe altcineva și nicidecum ca un lucru oarecare supus descompunerii și aneantizării. „*Altul este altcineva și același*”. Problema încrucișării între ipseitate și alteritate, între realitate proprie de sine însăși și altcineva ca nod dialectic este o problemă indisociabilă care trimite la universal. Ricoeur sesizează necesitatea sintezei prin eterogenitate calitativă, prin admiterea diferențelor și complementarității sau a reciprocității.

Conceptele care-i aprțin lui Ricoeur ca rezultat al unor incrusiuni profunde și vaste sunt cele de „identitatea narativă”, de „istoricitate” și de împletiri sau urmări a unei intrigi. Proiectul hermeneutic își propune să investească între doi poli: pe de-o parte între familiaritate, pe de alta polul ciudățeniei. Tradiția se constituie ca urmare a intruziunii între familiaritate și ciudățenie. Dezvăluirea acestor articulări și separări necesită înțelegerea conceptului de temporalitate. Este clar că timpul nu este fără mișcare, căci nu ființăm separat de mișcare. Există o temporalitate a reacțiilor fizico-chimice, există o temporalitate psihică exploatată în romanul lui M. Proust „A la recherche du temps perdu”. Augustin încearcă să deslușească aceste modalități temporale pornind de la paradoxul: trecutul nu este, iar viitorul nu există încă, adică avem de-a face numai cu prezentul. Prezentul trecutului este memoria, prezentul prezentului este o viziune bazată pe intuiție, adică imediatitatea, prezentul viitorului este orizontul de așteptare. Narațiunea constituie o mediere indispensabilă pentru a desluși experiența. Câmpul de aplicații și orizontul de așteptare. Povestirea este cea care relatează care se folosește de conjugarea verbelor. Procesul istoric nu se limitează doar la dimensiunea discursivă, la utilizarea diferitelor limbaje (limbaj comun, științific, noțional, conceptual), ci el circumscrie ceea ce Levinas numește <<traseul>>, caracterul ambivalent al acestora (deopotrivă material și ideal). Istoricitatea se caracterizează prin concursul de împrejurări, prin situații limită și prin evenimente. Conceptul de istoricitatea circumscrie <<evenimentialul>>. Conjuncturile și condițiile concrete ale desfășurării vieții, distingem trei nivele: nivelul prefigurării, nivelul configurării și cel al refigurării, nivele care prin împletirea lor alcătuiesc o disociere între constituit și constituent. Viața personală, aceea comunitară plus relațiile instituționalizate. Gospodăria și rostuirea sunt cele două procese fundamentale ale vieții umane, care împreună cu reproducerea naturală și materială asigură condițiile esențiale de menținere. Gestionarea resurselor economice, rostuirea resurselor umane și perfecționarea îndeolaltă a acestora ne indică, în pofida tragicului, că merită să continuăm, pe mai departe să căutăm sensul vieții și care sunt actele de creație și de apropiere de sacru, care merită sacrificiul vieții noastre. Sacrificiul Antigonei șocate în evidență

de tragicul coliziunii dintre ordinea profană, civilă și aceea a puteri exercitată în mod arbitrar. Sacrificiul lui Iov, care ajunge victimă fără ca să fie vinovat, ne arată cum ne putem irosi fără să știm precis din ce motive.

Ricoeur regăsește ontologia ca sistem referențial al acțiunii, ca refigurare și filosofia reflexivă ca primele sale surse de inspirație. El evită alternativa ruinatoare, între ego-ul atotputernic, divinizat, și subiectul umil anihilat. El interpune între aceste două variante propria sa poziție: atestarea de sine ca fiind acționând și suferind care prin mărturie de sine, de cunoaștere și recunoaștere se apropie prin încredere de ceilalți, iar sfințenia garantată de divinitate „rămâne ultimul recurs contra oricărei suspiciuni”⁸.

Concluzii

Paul Ricoeur refuză atitudinea care transformă filosofia în cripto-teologie, ca și credința care transformă teologia într-o cripto-filosofie. Gândirea (denken) nu este epuizată prin cunoaștere (Erkennen). Cele două puncte focale ale elipsei (filosoficul și religiosul) nu pot să fie subsumate ființei. Eu sunt în lumea acesta e adevărul. Constituirea unui sine prin și în altul este articulat contra subiectivismului transcendent. Se poate străpunge egoitatea ca substrat liminar al ipseității, adică putem cultiva empatia și încrederea. Ne apropiem de o concluzie, deocamdată aceea că integritatea corporală și psihică implică prin analogie o integritate morală. De această posibilitate nu ne îndoim⁹.

Bibliografie:

Dosse, Franci, *Paul Ricoeur: Les sens d' une vie*, Edition La Decouverte, Paris XIII, 1977

Mounier, Emmanuel, *Le Personalisme*, P.U.F., Paris, 1949

Arendt, Hannah, *Vies Politiques*, Ediția Gallimard, Paris, 1974

Ricoeur, Paul, *Soi meme comme un autre*, Edition du Seuil, Paris, 1990

Teodor, Vidam, *Eseuri etice*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2018

⁸ Paul Ricoeur, *Soi meme comme un autre*, Edition du Seuil, Paris, 1990, p. 35.

⁹ *Ibidem*, p.138.